

אפיקומן

מהי מצת החובה?

ועיקר מצוה על הראשונה שהיא באה לתיאבון וגם יהא לבסוף טעם מצה בפיו באותו כזית אחרון.

ג תוספות פסחים קכ.

אלא מחוורתא כדאמרינן דמצה שאנו אוכלין באחרונה כדי שיהיה נשאר טעם מצה בפיו ותו לא מידי וכן מוכח מדברי התוספות:

ד מהר"ל, גבורות השם ס"ב

כדי שישאר טעם מצה בפיו

פירש רשב"ם שצריך לאכול מצה בגמר סעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובה... ולפי זה היה נראה שצריך לאכול עמה מרור וחרוסת כיון שהיא זכר מצה הנאכלת עם הפסח בכריכה ועליהן היה ראוי לברך [על] אכילת מצה אלא שכבר מילא כריסו ממנה וא"כ צריך לעשות כמו בזמן המקדש שהיו אוכלין הכל ביחד הלל וסיעתו ואף לרבנן מצוה לאוכלו ביחד אמנם תמיהני למה עושין כריכה בתחילה יספיק בכריכה אחרונה זכר למקדש הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה ולפי שהוא זכר לפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה. וא"צ עמה מרור וחרוסת.

ב רא"ש פסחים, פרק י', לד

זכר לקרבן הפסח

אין מפטירין אחר מצה אפיקומן - שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר אכילה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה, (הואיל ובאה) [אף על פי שאינה באה] לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל (קטו, א) גבי מרור דלאחר שמילא כריסו הימנו היאך חוזר ומברך עליו, הכי נמי גבי מצה, הלכך תרוייהו מברך ברישא, והדר אכיל מצה באחרונה בלא ברכה, אבל לא מרור דלאו חובה הוא.

א רש"י פסחים קיט:

מצת החובה הנאכלת עם הפסח

השלכות

פחות מכזית	כוונה ⇔ שני זיתים	שיעור גדול?	דיבור
------------	-------------------	-------------	-------

אכילה על השובע

כדתניא: הניגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השבע.

ה פסחים ע.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם? משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה – וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה – ופושעים יכשלו בם.

י נזיר כג.

ואומר ר"ת דתרי גווני אכילה גסה אחת שנפשו קצה מלאכול ועל אותה פטור ביוה"כ ויש אכילה גסה שאינו מתאוה לאכול אך יש בה טעם והא דפסח נאכל על השבע היינו שמתאוה לאכול קצת.

ז תוספות פסחים קז:

מדוע אוכלים את הפסח על השובע?

כדמפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם וכתוב שמות יב) ועצם לא תשברו בו.

ט תוס' פסחים ע.

סיהו נהנין באכילתו ותיחשב להן.

ח רש"י פסחים ע.

אכילה אחרי אפיקומן וביאור המושג אפיקומן

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

פסחים קיט:

וזהו שכתב רבינו ואפיקומן הוא לנו במקום הפסח וכו'. דלכזית שאוכלין בסוף הסעודה קורין אפיקומן על שם שאין מפטירין אחריו אפיקומן.

יא ב"י תע"ח

מדוע אין אוכלים אחר קרבן הפסח?

דרך העבד שאם יביאו לפניו עוד לאחר אכילתו – אוכל. ואם יאכל, יראה שלא אכל על השובע.

טו ע"פ המאירי

ונראה לי טעם דבר זה ... שלא יפסיד קריאת ההלל. ולפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפניו מן החומה והיה המקום צר להם... היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתו... לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל...

יד בעל המאור, נו: באלפס

ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצה.

יג רמב"ם, חו"מ פ:ח ה"ט

והוי יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע.

יב רמב"ן במלחמות נו: באלפס

שתייה אחרי אפיקומן

קימעא לשתות מים יכנס
אם חולה הוא או איסטניס;
ואי בעי משתיא חמרא משום אונס
...ישתנס.

דאפילו אחר הפסח לא אסר לקמן רק מיני מיכלא אבל
מיני משתיא אפילו יין לא מצינן לאסור

טז ר' יוסף טוב עלם, בתוס' פסחים קיז:

יז תוס' שם

ומאן דצחי, לית ליה רשותא למישתי אלא מיא, אבל חמרא לא. **יח** ר"ף כו: באלפס

וכן מה שאוסר לשתות אפי' מים הא
לא מבטלי טעם מצה

יט תוס' פסחים קיז:

והא דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה מפרש
בירושלמי שלא ישתכר ושלא יוכל לומר הלל.

כ ירושלמי, בתוס' שם

ולענין משתא בתר כוס רביעי – ודאי אסור, לא מפני מצה,
שהרי כבר שתה אחריה שתי כוסות... אלא טעם הדבר כדי שלא
יהא מוסיף על ד' כוסות... ואין נמנין על שני פסחים כאחד...

כא רמב"ן במלחמות, כו: באלפס

משקה שאינו משכר

פרי חדש: מותר

מ"ב: טעם חלש – מותר לכו"ע.
טעם חזק – רק בצורך גדול.

ב"י, רמ"א: אסור

זמן אכילתו

חפזון למלכים - מכת
הזכורים, שעל ידם נחפזו
למהר לשלחם.
חפזון לישראל - לא שמעו
להם ללכת עד בקר.

דתניא: (שמות י"ב) ואכלו את הבשר בלילה הזה, רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות. אמר ליה רבי עקיבא: והלא כבר נאמר (שמות י"ב) בחפזון - עד שעת חפזון! ... על מה נחלקו? על שעת חפזון; רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי חפזון - חפזון דמצרים, ורבי עקיבא סבר: מאי חפזון - חפזון דישראל.

רש"י שם

כב ברכות ט:

"ומיהו נכון להחמיר כר' אלעזר, דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. וכן היה נוהג רבינו תם ז"ל, למהר לאכול אפיקומן קודם חצות."

כה רא"ש פ"י סימן ל"ו

מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר (שמות י"ב) בערב תאכלו מצות, ומצותה כל הלילה.

כד רמב"ם, חר"מ פ"ו ה"א

ואע"ג דר' עקיבא פליג עליה, כותיה [ר' אלעזר בן עזריה] קיימא לו, דסתם מתניתין כוותיה.

כג רבינו חננאל, פסחים קכ:

הפסח אינו נאכל... אלא עד חצות

יהא זהיר לאכול קודם חצות.

כו שו"ע, תע"ז, א

המצאת האבני נזר

ועל כן נראה לדינא למאן דאמר אין הפסח נאכל [אלא] עד חצות. והוא הדין מצה. דלאחר חצות מותר לאכול. ובלאו הכי נראה כן דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה בפיו רק בזמן המצוה. ועל כן נראה דאם בתחילת הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות. יאכל כזית מצה על תנאי אם הלכה כר' אלעזר בן עזרי' יהי' לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע דעד חצות יוצא באפיקומן ראשון. ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים ואם הלכה כרב עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר יוצא באפיקומן השני

כז שו"ת אבני נזר, או"ח שפ"א

המשך סעודת חג

חצות

משמעות האפיקומן

ההרגשה הרוממה והנעימה לא תיכנס בדברים גלויים, ודווקא עם עומק ההרגשה הצפונה יכול האדם לבוא לאותה המדה של קדושת החיים, לשם עצם קדושתם, מבלי לצרף עמה תעודות אחרות...
האפיקומן הנאכל על השובע בתור מטרה לעצמו, לא דבר של הכרח להמשכת חיים של פעולה מעשית, מצד זה הוא מותאם לעומק הרגש היותר צפון בעומק הנפש, הנעלה מכל פה ולשון להביעו.

כח הרב קוק, הגדה של פסח, צפון

הא לחמא עניא וכו'. יש לשאול למה נקרא המצה לחם עוני והרי אפשר שהיא נאה כמצת שלמה ועל שם מה נקראת המצה לחם עוני. וראיתי לקצת אשר רצו לפרש דברי הגדה הזאת דלכך נקרא עוני מפני שהיא נמוכה ואינה גבוה שהחמץ כאשר נתחמץ הוא נעשה גבוה ומצה היא נמוכה כמו העני הזה לכך הוא לחם עוני... והם דברים שיכחיש הכתוב והאמת...
אמנם פי' הדבר כי המצה נקרא לחם עוני הפך מצה עשירה, שכאשר יש בה שמן ודבש נקראת עשירה כי הדבר הזה מעשיר הלחם, וזה כי העני שאין לו אלא עצמו ואין לו ממון רק עצמו וגופו, והמצה גם כן כאשר אין בה רק עצם העיסה שעצמות העיסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עיסה ובוהו הוא לחם עוני...
ואולי יקשה לך מה ענין העניות אל החירות והלא שני הפכים הם החירות והעניות. הלא דבר זה אין קשיא כי העניות בעצמו הוראה על הגאולה שאין ענין הגאולה רק שיוצא ואין לו שום צירוף אל זולתו, לא כמו העבד שאינו עומד בעצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון...
וראיה ברורה לזה שלחם העוני מצד עצמו הוא החירות והגאולה... שהרי קודם הגאולה בעודם במצרים אכלו בלילה הזה מצות כדכתיב 'ומצות על מרורים יאכלוהו', שמזה תלמוד ותדע כי לחם העוני מצד עצמו הוא ראוי לחירות כמו שאמרנו, ורצה הקב"ה באותו הלילה, שיהיו עושין דברים להיות נמשכין אחר החירות, שעל ידו יזכו לגאולה.

כט מהר"ל, גבורות השם, פרק נ"א

ענין המצה כבר ביארנו... ואתה תעיין באותם דברים, כי כולם הם דברי א-לקים חיים... וזה ענין המצה, שהיא פשוטה שאין בה שאור, ולכך היא מורה חירות, רק עומדת בעצמה.

שם פרק ס'